

BODNÁR LÁSZLÓ

A nemzetközi szerződések megszűnésének kérdései a nemzetközi bíróságnak a bős-nagymarosi beruházás ügyében hozott ítéletében*

Bevezetés

A Nemzetközi Bíróság immáron több mint két esztendővel ezelőtt (1997. szeptember 25-én) hirdette ki ítéletét a Bős-Nagymaros vízlépcsősrendszer ügyében a Magyarország és Szlovákia közötti jogvitában. Az azóta eltelt időszak – éppúgy, mint a per tárgyalásának megkezdését megelőző több esztendő is – a politikai csatározások, civil mozgalmak, a legkülönbözőbb szakterületek (műszaki, hidrológiai, ökológiai, energetikai, stb. s nem utolsósorban a jogász szakemberek) képviselőinek vélt vagy valós érveken alapuló polémiáinak permanens tárgya.¹

A közvélemény számára nem részletezett, a forrásokat, a szakértői véleményeket elhallgató vagy éppen szelektíve ismertetett információk, költségbecslések, jogszabályi értelmezések és – nem utolsósorban – a Nemzetközi Bíróság ítéletének értelmezésében megnyilvánuló sokféleség, ha nem is fekete, de igencsak szürke lepellet borítja be ma is Bős-Nagymaros ügyének valóságát, ideértve jogi valóságát is.

Annak határozott leszögezése mellett, hogy az úgynevezett Bős-Nagymaros kérdés nem külön-külön jogi, ökológiai, energetikai, hajózási kérdés, hanem ezek komplex, megítélésem szerint egymástól elválaszthatatlan együttese, azt is hangsúlyozni kell, hogy a kérdéskomplexumra adott hiteles válasz is csak komplex válasz lehet.

Ezen posztulátum jellegű állásfoglalásnak és kiindulópontnak – reményeim szerint – nem mond ellent, ha a téma szempontjából releváns, minden egyes szakterület megkísérli a valóban tényszerű, politikai és szubjektív befolyástól mentes értékítéletének a kialakítását. Sajnálatosnak tartom, hogy mindezt nem a per megindítása előtt kerülhetett sor. (Ennek ellenkezőjére ugyanis – legalábbis nyilvános – bizonyítékok nincsenek.)

* Az ítélet [International Court of Justice Judgment in Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary-Slovakia)] hiteles angol nyelvű szövegét lásd in: International Legal Materials (ILM), Volume XXXVII. January 1998. 162–242. pp. (további hivatkozásoknál: Ítélet)

¹ Számos szakmai vitatás, politikai, publicisztikai megnyilvánulás közül lásd különösen: A Duna védelmében a hágai döntés után; Batthyány Lajos Alapítvány Kiadványa, Budapest, 1998.

Az „ügy” „össztársadalmi” jelentősége, a közvélemény hiteles informálása azonban megkívánná, hogy legalább „Hága után” elkészüljenek valamennyi szóba jöhető területen a tárgyszerű, hitelesnek tekinthető szakmai elemzések.

Jelen tanulmány – az adott terjedelmi keretek között, s érthetően a teljesség igénye nélkül, de mindenfajta, a tárgyszerűséget befolyásoló hatás hiányában – ezt a célt kívánja szolgálni.

E cél elérésének „tisztasága” érdekében a szerzőre egyébként korábban is jellemző módszerrel a jogi pozitívizmussal kíván adalékokkal szolgálni a Bős-Nagymaros kérdés-komplexumnak egyik, bár kétség kívül nem utolsó rangú kérdéséhez – az ügy nemzetközi jogi megítéléséhez.

A nemzetközi jog ide vágó pozitív szabályainak elemzése nem csupán nem idegen tölem, hanem a nemzetközi jogi gyakorlatból, különösen a Nemzetközi Bíróság gyakorlatából levonható konzekvenciákból kötelező is. Jelen tanulmány ugyanis a Nemzetközi Bíróságnak a Bős-Nagymaros vízlépcsőrendszer ügyben meghozott 1997. szeptember 25-i ítéletének azt a részét kívánja értékelni, amelyek – mint a magyar fél egyik fő érrendszerével – a nemzetközi szerződés megszüntetésével kapcsolatosak. Miután a Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlatának története eredendően a nemzetközi jog pozitív szabályai alkalmazásának története, így aligha vonható kétségbe, hogy a Bíróság ítélete tárgyszerűen csak pozitívista módszerrel interpretálható a hitelesség igényével.

1. A jogvita tárgyát képező ügy nemzetközi jogi szempontból releváns előzményei

1. 1977. szeptember 16. szerződés a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a Gabcsikovó-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről.²

2. 1977.: Közös Egyezményes Terv a szerződés végrehajtásának részletkérdéseiről.³

3. 1983. október 10.: jegyzőkönyv a beruházás lassításáról.⁴

4. 1989. február 6.: jegyzőkönyv a beruházás ütemének gyorsításáról.

5. 1989. május 13.: döntés a beruházási munkálatok magyar részről való felfüggesztéséről, majd 1989. október 27-én a nagymarosi műtárgyak megépítésének végleges felhagyásáról.

6. 1991. július 23.: szlovák döntés egy ideiglenes megoldás kidolgozására.

7. 1992. május 25.: a szerződés felmondása, a szerződést az 1983. évi jegyzőkönyvet kihirdető magyar jogszabályok (törvényerejű rendeletek) hatályon kívül helyezése.

8. 1992. október 24–27.: a Duna vizének elterelése és a C-variáns üzembe helyezése.

9. 1993. április 7.: az úgynevezett Külön Megállapodás a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság közötti, a Bős-Nagymarosi tervvel kapcsolatos vitának a Nemzetközi Bíróság elé terjesztéséről.⁵

9.1. A külön megállapodásban a felek a Bíróság döntését az alábbi kérdések tekintetében kérték:

² Kihirdetve: 1978. évi 17. tvr.

³ A Közös Egyezményes Terv nem került kihirdetésre, annak teljes szövege nem fellelhető. (Ezt erősíti meg Bruhács János: Nemzetközi jog II.; Dialog Campus 108. p.)

⁴ Kihirdetve: 1984. évi 6. tvr.

⁵ Közzétette a külügyminiszter. Forrás: Magyar Törvénytar, 1994. IX. kötet (698) 489–490. p.

„a) volt-e joga a Magyar Köztársaságnak 1989-ben felfüggeszteni, majd ezt követően felhagyni a Nagymarosi Tervvel, valamint a Bósi Terv azon részeivel kapcsolatos munkálatokkal, amelyek tekintetében a Szerződés a Magyar Köztársaságra ruházta a felelősséget;

b) volt-e joga a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak arra, hogy 1991 novemberében megkezdje az „ideiglenes megoldás” megvalósítását, és hogy 1992 októberétől működésbe hozza ezt az Európai Közösségek Bizottsága, a Magyar Köztársaság és a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság független szakértői munkacsoportja 1992. november 23-i jelentésében leírt rendszert (a Dunának a vízre és a hajózási vonalra vonatkozó következményekkel járó felduzzasztása csehszlovák területen az 1851,7 folyamkilométernél);

c) melyek a Magyar Köztársaságnak a Szerződés megszüntetéséről szóló, 1992. május 19-i jegyzéke jogkövetkezményei.

(2) A Bíróság felkérte továbbá arra, hogy állapítsa meg azokat a jogkövetkezményeket, ideértve a Felek jogait és kötelezettségeit, amelyek az e cikk (1) bekezdésében foglalt kérdésekről hozott ítéletéből következnek.”⁶

II. A magyar keresetnek a nemzetközi szerződések megszűnésével kapcsolatos pozitív jogi szabályozása

A nemzetközi szerződések megszűnésével a nemzetközi szerződések jogát kodifikáló 1969. évi Bécsi Egyezmény⁷ 3. Címe foglalkozik. A magyar fél álláspontja szerint három jogcím is megalapozza a magyar fél számára az 1977. évi szerződés felmondását:

1. a szerződés felmondása a másik fél szerződésszegése miatt (Bécsi Egyezmény 60. cikk);
2. a szerződés megszűnése a teljesítés utólagos lehetetlenné válása miatt (Bécsi Egyezmény 61. cikk);
3. a *clausula rebus sic stantibus*, azaz a szerződéskötéskori körülmények lényeges megváltozása (Bécsi Egyezmény 62. cikk).

A Bíróság előtt folyó jogvitában mindkét fél rögzítette, hogy a szerződéskötés időpontjában egyik fél sem volt részese a 1969. évi Bécsi Egyezménynek, így annak rendelkezései nem igen alkalmazhatóak az ügy elbírálása során. Ezzel összefüggésben két előzetes megjegyzés feltétlenül szükséges.

- a) Mind a nemzetközi jog tudománya, mind a Bíróság álláspontja megerősíti, hogy a szerződések jogát kodifikáló Bécsi Egyezmény rendelkezései – kevés kivétellel – megegyeznek az ezt megelőző szokásjog szabályaival. A szerződések megszűnésével kapcsolatos rendelkezések közül a felmondás szabályai vitathatatlanul ebbe a kategóriába tartoznak.
- b) A *clausula rebus sic stantibus* esete nem ilyen egyértelmű, hiszen a kodifikációt megelőzően vitatható volt, hogy a *clausula*-ra való hivatkozás tekinthető-e a nemzetközi jog általános szabályának. Az a körülmény, hogy a *clausula* intézménye mind a nemzetközi jog tudományában már évszázadok óta jelen volt (vö. Grotius, Vattel stb.), s a nemzetközi jog gyakorlatában is

⁶ Vö. Külön Megállapodás 1. cikk (1) bekezdés és 2. cikk.

⁷ Kihirdetve: 1987. évi 12. tvr.

aktívan megjelent minimum a XIX. század közepétől, jelzi, hogy a körülmények megváltozására való hivatkozás mint a nemzetközi szerződés megszűnésének egyik lehetséges jogcíme, nem volt ismeretlen a kodifikációt megelőző nemzetközi jogban sem. Sőt az is kimutatható, hogy – a clausula korábban vitatott jogintézményi léte ellenére – annak értelme és tartalma nem igen változott a kodifikáció eredményeként sem.⁸

Fentiekre tekintettel a Bécsi Egyezmény idevágó rendelkezései – megítélésem szerint aggály nélkül – alapul szolgálnak a külön-megállapodás 2. cikk (1) bekezdés a) pontjában megfogalmazott kérdés pozitív jogi értelmezésére, illetve a kérdés eldöntésére.

Az 1977. évi szerződés magyar fél általi felmondásának jogszerűsége, avagy jogellenessége szempontjából irányadó rendelkezéseket a Bécsi Egyezmény az alábbiak szerint határozza meg.

„60. Cikk

A szerződés megszűnése vagy alkalmazásának felfüggesztése a szerződés megszegése következtében

1. Kétoldalú szerződésnek az egyik részes fél által történt lényeges megszegése feljogosítja a másik részes felet arra, hogy a szerződésszegésre, mint a szerződés teljes vagy részbeni megszűnésének vagy alkalmazása teljes vagy részbeni felfüggesztésnek okára hivatkozzon.

2. A többoldalú szerződésnek valamelyik részes fél által történt lényeges megszegése feljogosítja:

a) a többi felet arra, hogy egyhangú megállapodással teljesen vagy részben a szerződés alkalmazását felfüggeszse, vagy a szerződést megszüntesse;

(i) a többi részes fél és a vétkes állam viszonylatában; vagy

(ii) valamennyi részes fél között;

b) azt a részes felet, amelyet a szerződésszegés különösen érintett, arra, hogy a saját és a vétkes állam közötti viszonylatban a szerződésszegésre, mint a szerződés alkalmazása teljes vagy részbeni felfüggesztésének okára hivatkozzon;

c) bármely részes felet - a vétkes államot kivéve - arra, hogy saját vonatkozásában a szerződésszegésre, mint a szerződés alkalmazása teljes vagy részbeni felfüggesztésnek okára hivatkozzon, ha a szerződés olyan jellegű, hogy rendelkezéseinek egyetlen részes fél által történt lényeges megszegése gyökeresen megváltoztatja mindegyik részes fél helyzetét a szerződésből eredő kötelezettségeik további teljesítését illetően.

3. E Cikk alkalmazása körében a szerződés lényeges megszegése:

a) a szerződésnek az egyezmény által meg nem engedett egyoldalú felbontását, vagy

b) a szerződés tárgyának és céljának megvalósításához nélkülözhetetlen rendelkezés megsértését jelenti.

4. Az előző bekezdések nem érintik a szerződésben foglalt és a szerződés megszegése esetére alkalmazandó rendelkezéseket.

5. Az 1–3. bekezdések nem vonatkoznak az ember védelmére vonatkozó, humanitárius szerződésekben foglalt rendelkezésekre, különösen azokra a rendelkezésekre, amelyek megtiltják az ilyen szerződésekkel védelemben részesített személyek elleni megtorlás bármely formáját.

⁸ A clausula rebus sic stantibus problémájának elemzését részletesen lásd: *Haraszti György: Treaties and the Fundamental Change of Circumstances, Recueil des Cours, 1975. III. Tome 146. 1–93. p.*

61. Cikk

A teljesítés utólagos lehetetlenülése

1. Valamely részes fél a szerződés teljesítésének lehetetlenülésére, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára akkor hivatkozhat, ha a lehetetlenülés a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése folytán következett be. Ha lehetetlenülés időleges, erre csak mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára lehet hivatkozni.

2. A részes fél nem hivatkozhat a teljesítés lehetetlenülésére, mint a szerződés megszűnésének, az abból való kilépésnek, vagy a szerződés alkalmazása felfüggesztésnek okára, ha a lehetetlenülés annak eredménye, hogy e részes fél akár a szerződésből fakadó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik másik féllel szemben fennálló bármilyen más nemzetközi kötelezettségét megszegte.

62. Cikk

A körülmények alapvető megváltozása

1. A szerződés megkötésének idejében fennállott körülményeknek a részes felek által előre nem látott alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni, kivéve, ha:

a) ezeknek a körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerjék el;

b) a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke.

2. A körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni:

a) ha a szerződés határt állapít meg; vagy

b) ha az alapvető változás annak eredménye, hogy az erre hivatkozó részes fél akár a szerződésből folyó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik féllel szemben fennálló más nemzetközi kötelezettségét megszegte.

3. Ha a részes fél az előző bekezdések alapján a körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára hivatkozhat, a megváltozásra, mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára is hivatkozhat.”

III. A Bíróság állásfoglalása a szerződések megszűnésével kapcsolatos kérdéskörben

A Bíróság álláspontja szerint „... csak magának a szerződésnek egy, a szerződésben részes állam általi súlyos megszegése jogosítja fel a másik felet arra, hogy ennek alapján megszüntesse a szerződést.”⁹ A Bíróság azért tartotta fontosnak e megállapítást, mert a magyar fél más szerződésekre, illetve a nemzetközi jog általános szabályaira hivatkozott, mint a felmondás alapjául szolgáló, a csehszlovák fél általi szerződésszegésre. Így

⁹ Vö. Ítélet 106. pontja.

pl. arra, hogy Csehszlovákia megsértette az 1977. évi szerződés 15., 19. és 20. cikkét azzal, hogy nem volt hajlandó tárgyalásokat kezdeni Magyarországgal a vízminőség, természetvédelem stb. közös intézkedésekről, amelyekkel a „Közös Egyezményes Tervet” módosítani kellene. Kiemeli a Bíróság azt is, hogy ráadásul maga Magyarország magatartása, nevezetesen a nagymarosi és dunakiliti munkálatok felfüggesztése járult hozzá az esetleges eredményes tárgyalások meghiúsulásához.¹⁰

Ami a magyar fél legfontosabb érvelése volt, és ez valóban a szerződés valamely konkrét rendelkezésének a megsértéseként lenne minősíthető, az a C-variáns felépítése és üzembe helyezése volt.¹¹ A Bíróság azonban határozottan szögezte le azt az álláspontját, hogy Csehszlovákia a C-variáns megépítésével önmagában nem járt el jogellenesen, jogsértést csak akkor követett el, amikor a Duna vizét az üzemvízcsatornába terelte, azaz üzembe helyezte a megépített C-variánst. Így a Bíróság – megítélésem szerint is joggal állapította meg, hogy „...Magyarország részéről elszietett dolog volt a szerződés megszüntetéséről szóló értesítés 1992. május 19-én” (mely értesítés május 25-én hatályba is lépett), hiszen Csehszlovákia csak 1992. október végén helyezte üzembe a C-variánst.¹²

A szerződés teljesítésének utólagos lehetetlenülése kétségkívül alapul szolgálhat a szerződés megszüntetésére. A Bíróság azonban a Bécsi Egyezmény 61. cikkének értelmezése során, mind a nyelvtani, mind a történelmi értelmezés módszere alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyar fél általi értelmezés nem felel meg a 61. cikkben foglalt feltételeknek. Sőt megállapította azt is, hogy amennyiben nem lehetséges a közös beruházás közös kihasználása, annak az eredeti okát Magyarország magatartásában kell keresni, mivel Magyarország nem végezte el a munkálatok legnagyobb részét, amelyeket az eredeti szerződés szerint el kellett volna végeznie. Így nem véletlen a Bíróság következtetése, amikor a Bécsi Egyezmény 61. cikkének (2) bekezdésére való hivatkozással megerősíti, hogy valamely szerződésben részes fél nem hivatkozhat a szerződés ellehetetlenülésére, ha a lehetetlenülés valamely szerződő fél szerződéses kötelezettségének a megszegésének az eredménye.¹³

Ami a *clausula rebus sic stantibus* kérdését illeti a magyar fél a szerződéskötés kori körülmények megváltozásának „lényeges elemeiként” az alábbiakat jelölte meg:

- a) a szocialista integráció eszméje, mely eszme érvényesülésének a szerződés egyik eszköze lett volna, ez az eszme azonban eltűnt;
- b) az „egységes és oszthatatlan üzemeltetési rendszer”, melyet egy egyoldalú rendszer készült felváltani;
- c) a tervezett közös beruházás alapját a két állam piacgazdasággá történő váratlan átalakulása;
- d) Csehszlovákiának az a magatartása, amely a „keretszerződést” „megváltoztathatatlan normává” változtatta;
- e) a környezetvédelmi szempontoknak megfelelő szerződés átváltoztatása „egy környezeti katasztrófa receptjévé”¹⁴

A *clausula rebus sic stantibus*-ra való hivatkozás értékelése során a Bíróság megerősítette, hogy a Bécsi Egyezmény 62. cikke „...sok szempontból úgy tekinthető, mint a létező

¹⁰ Vö. Ítélet 107. pontja.

¹¹ Vö. Ítélet 108. pontja.

¹² Vö. Ítélet 70. és 108. pontjai.

¹³ Vö. Ítélet 102. és 103. pontjai.

¹⁴ Vö. Ítélet 95. pontja.

szokások kodifikációja,...” s értékítéletét ennek megfelelően alakította ki.¹⁵ A magyar félnek azt az érvelését, miszerint az 1977-es szerződés megkötésénél politikai körülmények ugyan jelentős hatással voltak, de a közös beruházási program az energiatermelés, az árvízhelyzet, a hajózási feltételek javítását célozták. Ennek megfelelően a politikai feltételek és ugyanígy a gazdasági rendszer megváltozása is nem tekinthetők olyan lényeges körülményeknek, amelyek a szerződés alapvető céljait relevánsan megváltoztatták volna. Ugyanez vonatkozik arra az inkább marginális érve is, amely a projekt jövedelmezőségének olyan mértékben való megváltozását véli bekövetkezni, ami alapul szolgálhatna a 62. cikk alapján a szerződés megszüntetéséhez.

A Bíróság ítéletének 104. pontjában a Bécsi Egyezmény 62. cikkének lényegében precedens értékű interpretálását adja, amikor megállapítja, hogy „A körülmények alapvető megváltozásának előre nem láthatónak kell lennie, a Szerződés megkötésekor fennálló körülmények, a Felek által vállalt szerződéses kötelezettségek lényegi alapját jelentették.” A Bíróság is azon az állásponton van, hogy a Bécsi Egyezmény 62. cikke világossá teszi, hogy a szerződéses kapcsolatok stabilitása érdekében „...a körülmények alapvető megváltozásának kimentő oka csak kivételes esetekben kerüljön alkalmazásra.”¹⁶

Amint az ítélet több helyén is ez megjelenik, itt is egyértelmű, hogy a Bíróság a *pacta sunt servanda* elvét szinte vezérlőelvként kezeli, s csak kivételesen mozdul el az ezzel ellentétes más irányba.

IV. A Bíróság ítéletének jogi természete

A Bíróság ítéletének jogi természete kapcsán mindenek előtt azt a főszabályt kell leszögezni, miszerint „A Bíróság határozata csak a perben álló felekre és csak az eldöntött ügyben kötelező.”¹⁷ és hogy „Az ítélet végleges és vele szemben fellebbezésnek nincs helye.”¹⁸ A Nemzetközi Bíróság Statútumának rendelkezései mellett mindkét peres fél, azaz mind Magyarország, mind Szlovákia az úgynevezett Külön Megállapodásban is leszögezte, hogy a Bíróság ítéletét magukra nézve véglegesen és kötelezőnek ismerik el, és hogy azt teljes egészében és jóhiszeműen kötelesek végrehajtani.¹⁹

E főszabályok evidenciája mellett feltétlenül említést érdemel ugyanakkor a Bős-Nagymarosi ügyben 1997. szeptember 25-én kihirdetett ítélet sajátos tartalmi kettőssége.

Az ítélet egy része ugyanis valójában ajánlásokat fogalmaz meg a peres felek számára, különösen a tekintetben, hogy az eredeti 1977. évi szerződés érvényességének és hatályosságának megállapítása mellett milyen módon lenne célszerű a felek együttműködése a nemzetközi jog és egyéb körülmények mai állásával adekvát módon.

Az ítélet másik, mondhatnánk klasszikusan rendelkező része viszont, elsősorban a jogkérdések terén meglehetősen behatárolja a felek cselekvési szabadságát. Így pl. érdemben nem lehet azon vitatkozni, hogy vajon jogosult volt-e a Magyar Köztársaság a nemzetközi jog szabályai alapján a szerződés felmondására. A Bíróság ítéletének nemleges válasza nem kérdőjelezhető meg, nem vitatható. Azaz, e tekintetben és – egyebek között – ebben a részében *res judicata*-nak minősül.

¹⁵ Vö. Ítélet 104. pontja.

¹⁶ Vö. Ítélet 104. pontja.

¹⁷ A Nemzetközi Bíróság Statútuma (Statútum) 59. cikk.

¹⁸ Statútum 60. cikk.

¹⁹ Vö. Külön Megállapodás 5. cikk (1) bekezdés.

A Bíróság ítélete azonban nem határozza meg egzakt módon az ítélet végrehajtásának mikéntjét. Erre nézve felhívja a feleket, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az ítélet végrehajtásának módozatairól [amire egyébként a felek a Külön Megállapodás 5. cikk (2) bekezdésében eleve kötelezettséget is vállaltak].

A Bíróság bizonyos megoldási javaslatokat is sugall, mint pl. a kölcsönös kártérítési kötelezettség null-szaldds megoldása – mint egyik lehetséges megoldás. A Bíróság ajánlái azonban – a politikai, illetve egyes szakmai értékelésekkel ellentétben – *nem kötelezően elérendő célként kerültek meghatározásra*, s főként nem érintik azokat a jogkérdésekben született döntéseket, amelyek – egyebek között – a magyar fél általi felmondás jogellenességét állapítják meg. Ezzel is összefügg a Bíróság egyértelmű állásfoglalása, amely az 1977. évi szerződés érvényességét és hatályosságát szögezi le. Ehhez képest érthetetlen és – megítélésem szerint – védhetetlen, a jóhiszemű teljesítéssel összeegyeztethetetlen az a jogalkotói mulasztás, amely most már több mint két esztendővel az ítélet kihirdetése után még mindig nem helyezte hatályon kívül az 1992. évi XL. törvényt, amely az 1977. évi szerződés, illetve a szerződés módosításáról szóló 1983. évi jegyzőkönyv hatályon kívül helyezéséről rendelkezett.

V. Az ellenvélemények²⁰ jellege, hatása

A Nemzetközi Bíróság statútumának 57. cikke értelmében bármelyik bírónak joga van különvéleményt benyújtani, ha az ítélet akár részben, akár egészben nem a bírák egyhangú véleményét fejezi ki. A Bős-Nagymarosi vízlépcső ügyében meghozott ítélettel szemben – beleértve Skubiszewski ad hoc bírót is – mindösszesen hét bíró terjesztett elő különvéleményt. Ami a nagymarosi beruházás munkálatainak és a bósi beruházás ráeső részének felfüggesztését illeti, ezzel szemben csupán Herczegh bíró szavazott és nyújtott be különvéleményt (szavazati arány 14:1), a szerződésnek a magyar fél általi felmondásának jogszerűségével összefüggő ítéletrészt ellen pedig négy ellenszavazat (Schwebel elnök, Herczegh, Fleischhauer, Rezek bíró), illetve az ehhez kapcsolódó különvélemény nyilvánítására került sor (szavazati arány 11:4).²¹

A különvélemények minden esetben értékes adalékkul szolgálnak valamely nemzetközi jogi kérdés megítéléséhez, különböző értelmezési megközelítések felszínre kerüléséhez, s nem utolsó sorban különböző jogi dogmatikai felfogások, valamint a jogfejlődés irányainak *de lege lata*, illetve *de lege ferenda* megjelenítéséhez.

A tekintetben azonban nem bírnak jogi relevanciával, hogy tudniillik a Nemzetközi Bíróság elé került ügyekben minden kérdést a jelenlévő bírák szavazatainak többségével kell eldönteni, s ez az ítélet lesz végleges.²² Erre tekintettel a számunkra kedvező különvélemények (ellenszavazatok) bármilyen „hízelgők” is legyenek, a többségi álláspont eredményét, annak jogi relevanciáját nem kérdőjelezhetik meg.

²⁰ Lamm Vanda (Ustor Endre tanácsára) a magyar terminológiában megszokott „különvélemény” (dissenting opinion) helyett a dolog lényegét pontosabban kifejező „ellenvélemény” kifejezést javasolja, és alkalmazza. Ld. Lamm Vanda: A hágai Nemzetközi Bíróság döntései 1957–1982. Bp., 36. p.

²¹ A különvéleményeket részletesen lásd in: ILM 212–242. pp.

²² Vö. Statútum 55. cikk.

VI. Következtetések

1. A magyar kereset igyekezett jogcímeiket teremteni a szerződés felmondásának nemzetközi jogi indokaira, s megpróbálta bizonyítani, hogy a (cseh)szlovák fél szerződésszegést követett el az úgynevezett C-variáns megépítésével. A szerződés tárgyának sajátossága (tudniillik hatalmas méretű, vissza nem állítható beruházás) alapján úgy vélte, hogy a szerződésszegés ténye megállapítható és vissza nem fordítható. A szerződés e címen való felmondása azonban a nemzetközi jog pozitív szabályai alapján mindenképpen időelőtti volt, így a Bíróság a pozitív jognak megfelelően nem állapíthatta meg a szerződésszegés tényét.

2. A *rebus sic stantibus* clausula-ra való hivatkozás több okból sem minősíthető megalapozottnak.

2.1. 1977-ig visszamenőleg hivatkozni a clausula-ra eleve alaptalan, hiszen 1977–1992. között több tárgyalásra is sor került a felek között (lásd különösen az úgynevezett lassító jegyzőkönyvet: 1983., illetve az úgynevezett gyorsító jegyzőkönyvet: 1989.) anélkül, hogy jogilag releváns változásokra sor került volna.

2.2. Az ökológiai szükséghelyzetre való hivatkozás mint a szerződés felmondásának alapja egy dogmatikai non-sense. Ez ugyanis nem szerződésmegszüntető ok, hanem a felelősség jogkövetkezményei alóli mentesítő körülmény. Így – még ha megállapítható is lett volna az ökológiai szükséghelyzet – akkor sem adott volna alapot a szerződés jogszerű felmondására, csupán arra, hogy a magyar fél esetleges szerződésellenes intézkedései levonják maguk után a(z) (magyar) állam nemzetközi jogi felelősségét.²³

3. Fentiekén túlmenően ab ovo óvatosságra kellett, hogy intsen a Bíróság eddigi gyakorlata, amely – ha érdemben meghozta ítéletét – mindig a strict pozitív jog alapján döntött, azaz kevés esélyt kínált a bírósági eljárás arra, hogy ökológiai körülmények figyelembe vételével a környezetvédelemre vonatkozó, *soft law* jellegű nemzetközi jogi szabályokat preferálja a nemzetközi szerződések jogának már jól kikristályosodott tételes szabályaival szemben.

4. Végző konklúzióként megállapítható: a Bíróságnak a szerződés felmondásával kapcsolatos, a magyar felet marasztaló döntése megalapozott, és ez nagy valószínűséggel prognosztizálható is volt.

²³ A Bíróság is leszögezte, hogy a szükséghelyzetre való hivatkozással Magyarország maga is elismerte magatartásának jogellenességét. Vö. Ítélet 48. pont.

LÁSZLÓ BODNÁR

TERMINATION OF TREATIES IN JUDGMENT BY THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN CASE CONCERNING THE GABCIKOVO-NAGYMAROS PROJECT

(Summary)

The International Court of Justice (ICJ) has decided in his judgment on the Gabcikovo-Nagymaros case, that Hungary hasn't had any legal bases to denounce the treaty from 1977 between Hungary and the former Czech and Slovak Republic.

This judgment has been disputed not only by Hungarian politicians, experts of ecology, energy etc. but also by a lot of lawyers, too.

This paper tries to interpret the judgment of ICJ in accordance with the rules of international treaties codified by the Vienna Convention in 1969 respectively interpreted by the former customary international law.

In focus:

- denouncement of treaties because of a treaty breach;
- supervening impossibility of performance, and
- termination of treaties on bases of *clausula rebus sic stantibus*

Conclusion of the paper: Hungary hasn't any legal bases to denounce the Hungarian-Czech-Slovak treaty from 1977 as also decided by ICJ.

This judgment could be predicted very well. According to the Vienna Convention on Law of Treaties from 1969 respectively the former customary international law and the consistent practice of the ICJ, the Court could decide only in that way.

The legal rules of protection of environment and nature are rather „soft law” than hard law, and concrete rules of law of treaties, and first of all, the principle of *pacta sunt servanda* are much more important and legally relevant rules, than a not completely verified ecological danger.